

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРАЛІГІ
ҒЫЛЫМ КОМИТЕТІ
Ш.Ш. УӘЛИХАНОВ АТЫНДАҒЫ ТАРИХ ЖӘНЕ ЭТНОЛОГИЯ ИНСТИТУТЫ

Asian journal "STEPPE PANORAMA"

2025. 12 (2)

ISSN 2710-3994

ISSN 2710-3994 (online)

Құрылтайшысы және баспагері: Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Ғылыми журнал Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде 2025 ж. 5 сәуірде тіркелген. Тіркеу нөмірі № KZ91VPY00116246. Жылына 6 рет жарияланады (электронды нұсқада).

Журналда тарих ғылымының *келесі бағыттары* бойынша ғылыми жұмыстар жарияланады: тарих (дүниежүзі және Қазақстан тарихы), деректану және тарихнама, археология, этнология, антропология.

Жарияланым тілдері: қазақ, орыс, ағылшын.

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй

ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы
Тарих және этнология институты 2025

© Авторлар ұжымы, 2025

БАС РЕДАКТОР

Қабылдинов Зиябек Ермұқанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР ҒЖБМ ҒКШ.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры. (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Аутрам Алан (Outram Alan) — археология ғылымдарының докторы, Эксетер университеті, тарих және археология кафедрасының профессоры. (Ұлыбритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Өзбекстан Республикасы Ғылым академиясының Тарих институтының Этнология және антропология орталығының меңгерушісі. (Өзбекстан)

Әбіл Еркін Аманжолұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР БҒМ ҒК Мемлекет тарихы институтының директоры. (Қазақстан)

Әлімбай Нұрсан — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Вернер Кунтһиа (Werner Cynthia) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Техас университеті. (АҚШ).

Дайнер Александр (Diener Alexander) – тарих ғылымдарының докторы, профессор. Канзас университеті, (АҚШ)

Көксебаева Гүлжауһар Какенқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті. (Қазақстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — тарих ғылымдарының докторы, Нюрнбергтегі Бавариялық немістер мәдени орталығының (BKDR) ғылыми қызметкері. (Германия)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, CERCEC директорының орынбасары, Францияның Ұлттық ғылыми зерттеу орталығының (CNRS) қызметкері. (Франция)

Сабурова Татьяна — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Индиана университеті. (АҚШ)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, Оксфорд университетінің профессоры. (Ұлыбритания)

Муминов Ашірбек Құрбанұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ислам тарихы, өнер және мәдениет ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері IRCICA – İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Түркия)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс педагогикалық университеті. (Литва)

Смағұлов Оразақ Смағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Балон ғылым академиясының корр.-мүшесі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы сыйлықтың лауреаты, ғылым мен техниканың еңбек сіңірген қайраткері, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры. (Қазақстан)

Таймағамбетов Жәкен Қожахметұлы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейі. (Қазақстан)

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Қаипбаева Айнагүл Толғанбайқызы — тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ҒЫЛЫМИ РЕДАКТОРЛАР

Қапаева Айжан Тоқанқызы — тарих ғылымдарының докторы, профессор, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының Бас ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

Қубеев Рустем Жаулыбайұлы — Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының ғылыми қызметкері. (Қазақстан)

ТЕХНИКАЛЫҚ ХАТШЫ

Копеева Сания Жуматайқызы — магистр, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының қызметкері. (Қазақстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Учредитель и издатель: РГП на ПХВ «Институт истории и этнологии им.Ч.Ч. Валиханова»
Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан

Научный журнал зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации
Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан, свидетельство
о регистрации:

№ KZ91VPY00116246 от 03.04.2025 г. Публикуется 6 раз в год (в электронном формате).

В журнале публикуются научные работы *по следующим направлениям* исторической науки:
история (всемирная история и история Казахстана), источниковедение и историография,
археология, этнология, антропология.

Языки публикации: казахский, русский, английский.

Адрес редакции и издательства:

050010 Республика Казахстан, г. Алматы, ул. Шевченко, д. 28

РГП на ПХВ Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК

Тел.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Сайт журнала: <https://edu.e-history.kz>

© Институт истории и этнологии
имени Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Коллектив авторов, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Кабульдинов Зиябек Ермуханович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова КН МНВО РК. (Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Абиль Еркин Аманжолович — доктор исторических наук, профессор, директор Института истории государства КН МНВО РК. (Казахстан)

Алимбай Нурсан — кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

Аутрам Алан (Outram Alan) — доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории Университета Эксетера. (Великобритания)

Аширов Адхамжон Азимбаевич — доктор исторических наук, профессор, заведующий Центром этнологии и антропологии Института истории Академии наук Республики Узбекистан. (Узбекистан)

Вернер Синтия (Werner, Cynthia) — доктор исторических наук, профессор. Техасский университет. (США)

Дайнер Александр (Diener Alexander) — доктор исторических наук, профессор. Канзасский университет (США)

Исмагулов Оразак Исмагулович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, член-корр. Болонской академии наук, лауреат премии им. Ч.Ч. Валиханова, заслуженный деятель науки и техники, профессор Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. (Казахстан)

Кокебаева Гульжаухар Какеновна — доктор исторических наук, профессор Казахского национального педагогического университета имени Абая. (Казахстан)

Кригер Виктор (Kriege Viktor) — доктор исторических наук, научный сотрудник Баварского культурного центра немцев (BKDR) в Нюрнберге. (Германия)

Моррисон Александр (Morrison Alexander) — PhD, профессор Оксфордского университета. (Великобритания)

Муминов Аширбек Курбанович — доктор исторических наук, профессор, старший научный сотрудник Исследовательского центра исламской истории, искусства и культуры. IRCICA – İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi. (Турция)

Оайон Изабель (Ohayon Isabelle) — кандидат исторических наук, профессор, заместитель директора CERCEC, сотрудник Национального центра научных исследований Франции (CNRS). (Франция)

Римантас Желвис (Želvys Rimantas) — доктор педагогических наук, профессор, Вильнюсский педагогический университет. (Литва)

Сабурова Татьяна — доктор исторических наук, профессор, Университет Индианы. (США)

Таймагамбетов Жакен Кожаметович — доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, Национальный музей РК. (Казахстан)

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

Каипбаева Айнагуль Толганбаевна — кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан)

НАУЧНЫЕ РЕДАКТОРЫ

Капаева Айжан Токановна — доктор исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

Кубеев Рустем Джаулыбайулы — научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ТЕХНИЧЕСКИЙ СЕКРЕТАРЬ

Копеева Сания Жуматаевна — магистр, сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. (Казахстан).

ISSN 2710-3994 (online)

Founder and publisher: RSE on REM "Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology" of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan

The scientific journal is registered at the Committee for Communications, Informatization and Information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan, registration certificate: No. KZ91VPY00116246 dated 03.04.2025. The journal is published 6 times a year (in electronic format).

The journal publishes scientific works in the *following areas* of historical science: history (world history and history of Kazakhstan), source studies and historiography, archeology, ethnology, anthropology.

Publication languages: Kazakh, Russian, English.

Editorial and publisher address:

28 Shevchenko Str., 050010, Almaty, Republic of Kazakhstan

RSE on REM Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology CS MSHE of the Republic of Kazakhstan

Tel.: +7 (727) 261-67-19, +7 (727) 272-47-59

Journal website: <https://edu.e-history.kz>

© Ch.Ch. Valikhanov Institute
of History and Ethnology, 2025
© Group of authors, 2025

EDITOR-IN-CHIEF

Kabuldinov Ziabek Ermukhanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, General Director of Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology SC MSHE RK. (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Abil Yerkin Amanzholovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Director of the Institute of History of the State CS MES RK. (Kazakhstan)

Alimbay Nursan — Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Azimqulov Javohir — Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Center for Ethnology and Anthropology at the Institute of History, Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. (Uzbekistan)

Diener Alexander — Doctor of Political Science, Professor, University of Kansas. (USA)

Ismagulov Orazak Ismagulovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Corresponding Member of Bologna Academy of Sciences, winner of Ch.Ch. Valikhanov Award, Honored Worker of Science and Technology, Professor of L.N. Gumilyov University. (Kazakhstan)

Kokebayeva Gulzhaukhar Kakenovna — Doctor of Historical Sciences, Professor at the Abai Kazakh National Pedagogical University. (Kazakhstan)

Kriege Viktor — Doctor of Historical Sciences, Researcher at the Bavarian Cultural Center of Germans (BKDR) in Nuremberg. (Germany)

Morrison Alexander — PhD, Professor, University of Oxford. (UK)

Muminov Ashirbek Kurbanovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Senior Researcher at the Research Center for Islamic History, Art and Culture. IRCICA (İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi). (Turkey)

Ohayon Isabelle — Candidate of Historical Sciences, Professor, Deputy Director of CERCEC, Researcher at the French National Center for Scientific Research (CNRS). (France)

Outram Alan — Doctor of Archaeological Sciences, Professor in the Department of Archaeology and History at University of Exeter. (Britain)

Rimantas Želvys — Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Vilnius Pedagogical University. (Lithuania)

Saburova Tatiana — Doctor of Historical Sciences, Professor, Indiana University. (USA)

Taimagambetov Zhaken Kozhakhmetovich — Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, National Museum of the Republic of Kazakhstan. (Kazakhstan)

Werner, Cynthia — Doctor of Historical Sciences, Professor, Texas university. (USA)

EXECUTIVE EDITOR

Kaipbayeva Ainagul Tolganbayevna — Candidate of Historical Sciences, leading researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Kazakhstan).

ACADEMIC EDITOR

Kapaeva Aizhan Tokanovna — Doctor of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

Kubeyev Rustem Dzhaulybayuly — researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

TECHNICAL SECRETARY

Kopeyeva Saniya Zhumataevna — Master's, researcher at Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology. (Kazakhstan)

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ / ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Published in the Republic of Kazakhstan
Asian Journal “Steppe Panorama”
Has been issued as a journal since 2014
ISSN 2710-3994.
Vol. 12. Is. 2, pp. 589-602, 2025
Journal homepage: <https://edu.e-history.kz>

FTAXP / MPHTI / IRSTI 03.20
https://doi.org/10.51943/2710-3994_2025_12_2_589-602

AKTOBE – A POLY-ETHNIC CITY (1869–1946): HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC STUDY

Nurlankyzy Gauharshahnaz^{1*}, *Beknazarov Rahim Agibaevich*²

¹K. Zhubanov Aktobe Regional University
(34, crossroad of Aliya Moldagulova, 30000 Aktobe, Republic of Kazakhstan)
Doctoral student
 <https://orcid.org/0000-0001-9419-8940>. E-mail: shahnazsanzhar@gmail.com
*Correspondent author

²K. Zhubanov Aktobe Regional University
(34, crossroad of Aliya Moldagulova, 30000 Aktobe, Republic of Kazakhstan)
Doctor of Sciences, Professor
 <https://orcid.org/0000-0002-1033-9660>. E-mail: r.beknazarov@gmail.com

© Ch.Ch. Valikhanov IHE, 2025
© Nurlankyzy G., Beknazarov R.A., 2025

Abstract. Introduction. The scientific article examines the features of the historical and ethnographic development of the city of Aktobe in western Kazakhstan from 1869 to 1946. Founded in 1869, the city of Aktobe, due to its geographical location, became one of the centers of rapprochement of the ethnic groups of Central Asia and a unique example of a multinational community. *Goals and objectives.* To study the formation and transformation of the ethnic composition of the city of Aktobe, the processes of migration and integration of various ethnic groups. Also analyze the mutual influence of cultures of various ethnic groups and their impact on the historical and social structure of the urban environment. The study identified the main factors that influenced the multiethnicity of the city, and analyzed their impact on the historical and demographic dynamics. The formation and development of Aktobe is closely connected with such historical processes as the colonial policy of the Russian Empire, industrialization during the Soviet Union, forced collectivization, political repressions, evacuation during the Second World War. These events have radically changed the ethnic composition of the city population, promoting mutual adaptation and cultural integration of different peoples. The methodology of the scientific research is based on classical methods of historical science, in particular, historical-comparative, structural-functional and interdisciplinary approaches. In addition, archival documents, written historical sources and oral history materials were studied through historical and ethnographic analysis. These methods allow us to reveal the features of interethnic relations in the city of Aktobe and recreate the historical experience of city residents. *Results.* The main historical factors that influenced the multiethnicity of the city of Aktobe are identified. The colonial policy of the Russian Empire, industrialization and collectivization in Soviet times, political repressions, evacuation during the Great Patriotic War led to significant changes in the ethnic composition of the city population and intensified cultural interaction between peoples. *Scientific novelty of the study.* A comprehensive analysis of ethnic, demographic and cultural changes

in the city of Aktobe in the period from 1869 to 1946 is carried out. At the same time, the impact of these changes on the processes of urbanization of the region is systematically studied for the first time. *Conclusion.* The features of the formation of the multinational urban culture of Aktobe, the processes of social and cultural exchange between ethnic groups, their role in the development of modern regional identity are described. Thanks to a comprehensive analysis of historical data and ethnographic materials, the article contributes to a deeper understanding of the historical and cultural dynamics of the city of Aktobe.

Keywords: History, ethnography, poly-ethnic city, Aktobe, ethnicity

For citation: Nurlankyzy G., Beknazarov R.A. Aktobe – a poly-ethnic city (1869–1946): historical and ethnographic study // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Vol. 12. No. 2. Pp. 589–602. (In Kaz.). DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_589-602

АҚТӨБЕ – ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ҚАЛА (1869–1946 ЖЖ.): ТАРИХИ-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Нұрланқызы Гауһаршахназ^{1*}, Бекназаров Рахым Агибаевич²

¹Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
(34-үй, Алия Молдағұлова қиыл., 30000 Ақтөбе, Қазақстан Республикасы)
Докторант

 <https://orcid.org/0000-0001-9419-8940>. E-mail: shahnazsanzhar@gmail.com

*Автор-корреспондент

²Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
(34-үй, Алия Молдағұлова қиыл., 30000 Ақтөбе, Қазақстан Республикасы)
Т.ғ.д., профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-1033-9660>. E-mail: r.beknazarov@gmail.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Нұрланқызы Г., Бекназаров Р.А., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Ғылыми мақалада Қазақстанның батысындағы Ақтөбе қаласының 1869–1946 жылдар аралығындағы тарихи-этнографиялық даму ерекшеліктері қарастырылады. 1869 жылы негізі қаланған Ақтөбе қаласы өзінің географиялық орналасуына байланысты Орталық Азиядағы этностардың тоғысу орталықтарының бірі болып, көпұлтты қауымдастықтың бірегей үлгісіне айналды. *Мақсаты мен міндеттері.* Ақтөбе қаласындағы этникалық құрамның қалыптасуы мен трансформациясын, әртүрлі этностардың көші-қоны мен интеграциялану процестерін зерттеу. Сондай-ақ, әртүрлі этностардың өзара мәдени ықпалы мен қалалық ортаның тарихи-әлеуметтік құрылымына тигізген әсерін талдау. Зерттеу барысында қаланың полиэтникалық сипатына әсер еткен негізгі факторлар анықталып, олардың тарихи-демографиялық динамикаға ықпалы сараланады. Ақтөбенің қалыптасуы мен дамуы Ресей империясының отарлық саясаты, Кеңес Одағы кезеңіндегі индустрияландыру, күштеп ұжымдастыру, саяси қуғын-сүргін, Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі эвакуация сияқты тарихи процестермен тығыз байланысты. Осы оқиғалар қала халқының этникалық құрамын түбегейлі өзгертті, әртүрлі халықтардың өзара бейімделуіне және мәдени тоғысуына ықпал етті. Ғылыми зерттеудің әдістемесі тарих ғылымының классикалық әдістеріне, атап айтқанда, тарихи-салыстырмалы, құрылымдық-функционалдық және пәнаралық тәсілдерге негізделген. Сонымен қатар, тарихи-этнографиялық талдау арқылы архив құжаттары, жазбаша тарихи дереккөздер мен ауызша тарих материалдары зерттелді. Бұл әдістер Ақтөбе қаласындағы этносаралық қатынастардың ерекшеліктерін ашып көрсетуге және қала тұрғындарының тарихи тәжірибесін жаңғыртуға мүмкіндік береді. *Нәтижелер.* Ақтөбе қаласының полиэтникалық сипатына әсер еткен негізгі тарихи факторлар анықталды. Ресей империясының отарлық саясаты, Кеңес дәуіріндегі индустрияландыру, ұжымдастыру, саяси

куғын-сүргін мен Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі эвакуация – қала халқының этникалық құрамына елеулі өзгерістер енгізіп, халықтар арасындағы мәдени өзара ықпалды күшейтті. *Зерттеудің ғылыми жаңалығы.* Ақтөбе қаласының 1869–1946 жылдар аралығындағы этникалық, демографиялық және мәдени өзгерістерін кешенді түрде талдау. Сонымен қатар, осы өзгерістердің өңірдің урбанизациялық үдерістеріне ықпалы алғаш рет жүйелі түрде қарастырылып отыр. *Қорытынды.* Ақтөбенің көпұлтты қалалық мәдениетінің қалыптасу ерекшеліктері, этностар арасындағы әлеуметтік және мәдени алмасу үдерістері, олардың қазіргі заманғы аймақтық сәйкестікті дамытудағы рөлі сипатталады. Тарихи деректер мен этнографиялық материалдарды жан-жақты талдау арқылы мақала Ақтөбе қаласының тарихи-мәдени динамикасын тереңірек түсінуге үлес қосады.

Түйін сөздер: Тарих, этнография, полиэтникалық қала, Ақтөбе, этника

Дәйексөз үшін: Нұрланқызы Г., Бекназаров Р.А. Ақтөбе – полиэтникалық қала (1869–1946 жж.): тарихи-этнографиялық зерттеу // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 2. 589–602 бб. (Қазақш.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_589-602

АКТОБЕ – ПОЛИЭТНИЧЕСКИЙ ГОРОД (1869–1946): ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ

Нурланқызы Гауһаршахназ^{1*}, Бекназаров Рахым Агибаевич²

¹Актюбинский Региональный Университет им. К. Жубанова
(д. 34, перекрест. Алии Молдагуловой, 30000 Ақтөбе, Республика Казахстан)

Докторант

 <https://orcid.org/0000-0001-9419-8940>. E-mail: shahnazsanzhar@gmail.com

²Актюбинский Региональный Университет им. К. Жубанова
(д. 34, перекрест. Алии Молдагуловой, 30000 Ақтөбе, Республика Казахстан)

Д.и.н., профессор

 <https://orcid.org/0000-0002-1033-9660>. E-mail: r.beknazarov@gmail.com

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Нурланқызы Г., Бекназаров Р.А., 2025

Аннотация. *Введение.* В научной статье рассматриваются особенности историко-этнографического развития города Ақтөбе на западе Казахстана в период с 1869 по 1946 годы. Основанный в 1869 году, город Ақтөбе в силу своего географического положения стал одним из центров сближения этносов Средней Азии и уникальным примером многонационального сообщества. *Цели и задачи.* Изучить формирование и трансформацию этнического состава города Ақтөбе, процессы миграции и интеграции различных этнических групп. Также проанализируйте взаимовлияние культур различных этнических групп и их воздействие на историческую и социальную структуру городской среды. В исследовании выявлены основные факторы, повлиявшие на полиэтничность города, и проанализировано их влияние на историческую и демографическую динамику. Становление и развитие Ақтөбе тесно связано с такими историческими процессами, как колониальная политика Российской империи, индустриализация в годы Советского Союза, насильственная коллективизация, политические репрессии, эвакуация в годы Второй мировой войны. Эти события кардинально изменили этнический состав населения города, способствуя взаимной адаптации и культурной интеграции разных народов. Методология научного исследования базируется на классических методах исторической науки, в частности, историко-сравнительном, структурно-функциональном и междисциплинарном подходах. Кроме того, посредством историко-этнографического анализа изучались архивные документы, письменные исторические источники и материалы устной истории. Данные методы позволяют раскрыть особенности

межэтнических отношений в городе Актобе и воссоздать исторический опыт жителей города. *Результаты.* Выявлены основные исторические факторы, повлиявшие на полиэтничность города Актобе. Колониальная политика Российской империи, индустриализация и коллективизация в советское время, политические репрессии, эвакуация в годы Великой Отечественной войны привели к значительным изменениям в этническом составе населения города и активизировали культурное взаимодействие между народами. *Научная новизна исследования.* Проведен комплексный анализ этнических, демографических и культурных изменений в городе Актобе в период с 1869 по 1946 год. При этом впервые систематически изучается влияние этих изменений на процессы урбанизации региона. *Вывод.* Описаны особенности формирования многонациональной городской культуры Актобе, процессы социального и культурного обмена между этносами, их роль в развитии современной региональной идентичности. Благодаря комплексному анализу исторических данных и этнографических материалов статья способствует более глубокому пониманию исторической и культурной динамики города Актобе.

Ключевые слова: История, этнография, полиэтничный город, Актобе, этническая принадлежность

Для цитирования: Нурланкызы Г., Бекназаров Р.А. Актобе – полиэтничный город (1869–1946): историко-этнографическое исследование // Asian Journal “Steppe Panorama”. 2025. Т. 12. № 2. С. 589–602. (На Каз.).

DOI: 10.51943/2710-3994_2025_12_2_589-602

Кіріспе

Қазақстанның батысында орналасқан Ақтөбе қаласы ежелден жарқын космополиттік орталық ретінде танылды. Мақаланың мақсаты – маңызды демографиялық, әлеуметтік және саяси өзгерістерге толы 1869–1946 жылдар аралығындағы Ақтөбенің тарихи-этнографиялық аспектісін зерттеу. Ақтөбедегі этникалық әртүрліліктің күрделі ландшафтын зерттей отырып, біз қаланың өзіндік келбетін қалыптастырған мәдени динамиканың өзара әрекетін жарыққа шығаруды мақсат еттік.

Ақтөбенің көп ұлтты қала ретінде дамуы 1869 жылы көші-қон мен қоныс аудару толқынын тудырған орыс әскери бекетінің құрылуынан қарқынды түрде басталды. Кейінгі онжылдықтарда қала әртүрлі этностардың, соның ішінде қазақтардың, орыстардың, украиндардың, татарлардың, немістердің жайлы мекеніне айналды. Мәдениеттердің бұл бірігуі дәстүрлердің, тілдердің және қауымдастық арасындағы өзара әрекеттесудің бай мозаикасымен сипатталатын бірегей әлеуметтік құрылымды құрады. 1946 жылға дейінгі кезең Ақтөбенің демографиялық және мәдени ландшафтына әсер еткен Ресей революциясы, Кеңес өкіметінің орнауы және Екінші дүниежүзілік соғыстың салдары сияқты маңызды оқиғаларды қамтиды.

Ақтөбенің көп ұлтты тарихына қатысты қазіргі ғылыми әдебиеттер салыстырмалы түрде сирек, зерттеулердің көпшілігі қаланың нақты тарихи-этнографиялық контекстінен гөрі кеңірек аймақтық динамикаға бағытталған. Қолданыстағы еңбектер негізінен Ақтөбедегі этносаралық қатынастар мен мәдени алмасулардың ньюанстарына аз назар аударып, Қазақстандағы саяси және экономикалық өзгерістерге бағытталған. Кейбір тарихи деректер мен мұрағат материалдары құнды мәліметтер бергенімен, осы кезеңдегі Ақтөбедегі әртүрлі қауымдардың күнделікті өмірін, салт-дәстүрін және әлеуметтік құрылымдарын зерттейтін жан-жақты, мақсатты зерттеулерде айтарлықтай олқылық бар.

Ақтөбенің тарихи-этнографиялық дамуын түсіну бірнеше себептерге байланысты өте маңызды. Біріншіден, ол аймақтың көпмәдениетті мұрасын тереңірек түсінуге ықпал ете отырып, Қазақстандағы этностық өзара әрекеттестік пен интеграцияның кеңірек процестерінің микроғарыштық көрінісін береді. Екіншіден, бұл зерттеу ұлттық бірегейлік пен мәдени әртүрліліктің өзекті мәселелеріне қатысты тарихи перспективаларды ұсына отырып, этникалық қатынастар мен әлеуметтік бірлік туралы қазіргі пікірталастарды хабардар ете алады (Султанғалиева, 2005: 178). Ақтөбедегі әртүрлі этностардың өмір тәжірибесін құжаттау

және талдау арқылы бұл зерттеу қала тұрғындарының мәдени жады мен мұрасын сақтауға, олардың тарихына қосқан үлесін тереңірек түсінуге бағытталған.

Мақаланың ғылыми болжамы: 1869–1946 жылдар аралығында Ақтөбенің полиэтникалық қала ретінде пайда болуына мемлекеттік саясаттың, экономикалық мүмкіндіктердің және қала тұрғындарының әлеуметтік өзара әрекеттестігінің үйлесімі айтарлықтай әсер етті. Бұл факторлар бірнеше этностардың қатар өмір сүруіне ықпал етіп қана қойған жоқ, сонымен бірге дәстүрлердің өзара бейімделуімен және будандастыруымен сипатталатын ерекше қалалық мәдениеттің пайда болуына әсер етті.

Қазақстанның батыс бөлігінде орналасқан Ақтөбе қаласының іргетасы қаланған 1869 жылдан бастап XX ғасырдың ортасына дейінгі бірнеше даму кезеңдерін қамтитын бай және сан қырлы тарихы бар. Ақтөбенің тарихын зерттеу облыста болып жатқан саяси, экономикалық және әлеуметтік-демографиялық өзгерістер жағдайында қаланың қалыптасу және қайта құрылу процесін бақылап отыруға мүмкіндік береді. XIX ғасырдың аяғында темір жол қатынасының дамуымен қала белсенді түрде дами бастады, бұл халық санының өсуіне және экономикалық базаның кеңеюіне ықпал етті. Темір жолдың пайда болуы Ақтөбені Ресей империясының басқа да ірі қалаларымен байланыстырды, бұл жаңа қоныс аударушылардың ағылып келуіне және сауданың дамуына өз әсерін тигізді.

Ақтөбенің басты ерекшеліктерінің бірі – оның көп ұлтты құрамы. Қала өзінің өмір сүрген уақытында әртүрлі этностарды, соның ішінде қазақтар, орыстар, украиндар, татарлар, немістер, еврейлер және т.б. қабылдады. Көші-қон процестері, әсіресе XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басында, қаланың демографиялық көрінісін айтарлықтай өзгертті.

Столыпіндік аграрлық реформа, азамат соғысы және ұжымдастыру сияқты саяси және экономикалық оқиғалар көші-қон ағыны мен халықтың этникалық құрамына айтарлықтай әсер етті. Осы процестердің нәтижесінде қала әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлер шоғырланған орынға айналды, бұл Ақтөбенің бірегей полиэтникалық бейнесін қалыптастыруға ықпал етті.

Қала халқының көпұлтты құрамы Ақтөбенің мәдени мұрасының байлығы мен алуан түрлілігіне әсерін тигізді. Әрбір этнос қаланың қайталанбас атмосферасын қалыптастырған өз салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, мәдениетін байытуға өз үлесін қосты.

Этникалық және діни дәстүрлермен байланысты мерекелер мен рәсімдер қаланың мәдени өмірінің маңызды аспектісіне айналды. Түрлі халықтардың қолөнері, музыкасы, биі, тағамдары күнделікті өмірде, мәдени шараларда көрініс тапты. Бұл мәдени мұраның сақталуына және ұрпақтан ұрпаққа берілуіне ықпал етті.

Ақтөбе қаласының тарихы бойынша негізгі еңбектердің бірі – Мусиннің «Ақтөбе қаласының тарихы», онда қаланың негізі қаланғаннан бастап XX ғасырдың ортасына дейінгі дамудың негізгі кезеңдері егжей-тегжейлі қарастырылады. Мусин қаланың құрылуының саяси және экономикалық алғышарттарын талдайды, сонымен қатар көші-қон процестерінен туындаған демографиялық өзгерістерді қарастырады.

Басқа елеулі еңбектерге Басин мен Сағалаевтың жұмыстары жатады. Олар облыстағы түрлі этностардың қоныс аудару және бейімделу процестерін зерттейді. Олардың еңбектері көші-қон ағындары мен жергілікті және жаңадан келген этникалық топтар арасындағы өзара әрекеттесу туралы маңызды деректер береді.

Ақтөбе қаласының дамуының демографиялық аспектілері Артюхов зерттеулерінде көрініс табады. Ол халық санағы мәліметтері мен статистикалық есептерді талдай отырып, зерттеліп отырған кезеңдегі қала халқының этникалық құрамындағы өзгерістерді және осы өзгерістерге әсер ететін әлеуметтік-экономикалық факторларды қарастырады. Сонымен қатар, Әбішева мен Нұрмағанбетова жалпы Қазақстандағы демографиялық процестер туралы құнды деректер келтіреді, бұл өңірдегі жалпы тенденциялар аясында Ақтөбенің даму контекстін жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді (Мендикулова, 1997: 211).

Ақтөбе қаласының мәдени-этнографиялық аспектілері Бекмаханова мен Әбділдина еңбектерінде сипатталған. Бекмаханова әртүрлі этностардың мәдени мұрасын, олардың қала мәдениетін дамытуға және салт-дәстүрді сақтауға қосқан үлесін талдайды. Әбділдина көп

ұлтты қоғамдағы интеграция мен ассимиляция процестерін жақсырақ түсінуге мүмкіндік беретін этносаралық қатынастар мен мәдени алмасуды зерттейді.

Зерттеу үшін маңызды дерек көзі – Қазақстанның мемлекеттік және муниципалдық мұрағаттарында сақталған мұрағаттық құжаттар. Бұл құжаттарға Ақтөбе қаласының тарихи дамуына қатысты қызметтік хат-хабарлар, әкімшілік хаттамалар, заңнамалық актілер және басқа да материалдар жатады. Бұл құжаттарды талдау қалада болып жатқан демографиялық және әлеуметтік процестер туралы неғұрлым толық және объективті түсінік алуға мүмкіндік береді (Тәжібаев, 1999: 54).

Батыс Қазақстан аумағы ұзақ уақыт бойы, XX ғасырдың соңғы он жылдығына дейін зерттелмеген аймақ ретінде ежелгі тас дәуірі зерттеушілерінің «табула раса» археологиялық картасында сақталды. Мұның себебі – біріншіден, өлкенің палеолит дәуірін жіті зерттейтін мамандардың жетіспеушілігі, екіншіден, республиканың оңтүстік аумақтарымен салыстырғанда өңірдің «перспективасының» төмендігі. Сондықтан ұзақ жылдар бойы палеолит туралы түсініктер жеке заттар мен қазба материалдары негізінде жинақталып, геологиялық экспедициялар арқылы облыстық музейлерге тапсырылды (Султанғалиева, 2005:78).

Батыс өңір тарихына алғаш назарын Медоев зерттеген. Ғалым Ақтөбенің оңтүстік өңірлерінде анықталған аялдамаларды геохронологиялық шкалаға енгізген.

Торғай облысының тұңғыш әскери губернаторы генерал-майор Лев Федорович Баллюзек (1869–1877) болды. Оның басшылығымен қазақ даласына «Уақытша ережені» енгізу басталды. Лев Федорович өз заманының білімді тұлғаларының бірі еді. 1868 жылы Орыс географиялық қоғамының Орынбор бөлімшесінің төрағасы болып сайланды. Оның қазақ халқының мәдениеті мен тұрмысы туралы білімі «Кіші Қырғыз Ордасында ішінара және қазір заң күші бар халық әдет-ғұрыптары» атты зерттеуінде көрініс тапқан (Торғай облысы, тарихи жылнама, 1916).

Материалдар мен зерттеу әдістері

Зерттеу жұмысы мұрағат құжаттарымен жұмыс істеу және тарихи дереккөздерді талдауды қамтитын тарихи әдіске негізделді.

Мемлекеттік және муниципалдық мұрағаттардың құжаттары, оның ішінде 1869–1946 жылдардағы хат-хабарлар, әкімшілік есептер, заңнамалар және басқа да ресми құжаттар зерттелді. Демографиялық өзгерістерге, көші-қон процестеріне және әртүрлі этностардың мәдени қарым-қатынасына қатысты құжаттарға ерекше назар аударылды.

Ақтөбе қаласының тарихи дамуының негізгі тенденциялары мен ерекшеліктерін анықтау үшін құжаттарды сыни талдау, мәтіндік талдау және деректерді жүйелеу әдістері қолданылды. Жарияланған тарихи материалдар, оның ішінде естеліктер, хаттар, газет мақалалары мен сол кездегі ғылыми басылымдар сараланды. Бұл қаланың әлеуметтік және мәдени өмірін, халықтың этникалық құрамы мен өзара әрекеттесуіне әсер еткен ұлтаралық қатынастар мен саяси оқиғаларды білуге мүмкіндік берді.

Ғылыми мақаланы жазу барысында санақ деректері, статистикалық есептер және басқа демографиялық дереккөздер зерттелді. Бұл мәліметтер зерттеу кезеңінде Ақтөбе қаласы халқының этникалық құрамындағы өзгерістерді сандық талдау үшін пайдаланылды.

Сонымен қатар, мұрағат қорынан «Ақтөбе қалалық вестнигі» шаруашылық газеті және әр жылдардан шығарылған Ақтөбе қаласындағы мерзімді басылымдары басты назарда болды.

Тарихи әдісті қолдану Ақтөбеде болған күрделі тарихи үдерістерді зерттеуге терең бойлап, оның көп ұлтты болуына әсер ететін негізгі факторларды анықтауға мүмкіндік берді.

Талқылау

Тарихи деректерге сүйенсек, 1869 жылы Ақтөбе уезі аумағы сегіз болысқа бөлінген: Ақтөбе, Аралтөбе, Теректі, Тұзтүбі, Бөртін, Қаратуғай, Ұйсылқара және Қобда болыстары.

Бұл округтердің әрқайсысының этникалық құрамында өзіндік ерекшеліктер болған. Жергілікті халықтың негізін қазақтар құрағандықтан, олардың үлесі айтарлықтай жоғары

болған (Сдыков, 2004: 178). Алайда уақыт өте келе бұл аймақтарға орыстар, украиндар, немістер және басқа да этностар қоныс аударды. Олар негізінен егіншілікпен, қолөнермен және саудамен айналысып, жергілікті қазақ халқымен тығыз араласқан.

Сурет 1: Ақтөбе аймағының көрінісі
[Figure 1: View of the Aktobe region]

Полиэтникалық аймақ ұғымы – бір аумақта әртүрлі этностар мен мәдениет өкілдерінің қатар өмір сүруін білдіреді. Мұндай этникалық алуан түрлілік әлеуметтік, экономикалық және мәдени процестерге тікелей ықпал етеді. Этностар арасындағы өзара әрекеттестік мәдени айырмашылықтар, жер мәселесі, саяси өзгерістер секілді факторларға байланысты бейбіт те, шиеленісті де сипат алуы мүмкін. Сонымен қатар, бұл әртүрлілік ұлттар мәдениеті мен әдебиетінің өзара ықпалдаса дамуына жол ашады.

Экспедиция басшысы Ф. Щербин атап өткендей, Ақтөбе уезінде әкімшілік бөліністердің ауылдарды жазғы және қысқы жайылымдарға сәйкестендіріп бөлуі жиі кездескен. Мұндай бөліністер қазақ отбасыларының бұл жерлерде 150 жылдан астам уақыт бойы тұрақты мекен еткендігін көрсетеді (Бекмаханов, 1957: 98). Болыс құрамында орта есеппен 1474 шаруашылық тіркелгенімен, нақты сан 900-ден 2320-ға дейін жеткен. Болыстар шаруашылық тұрғысынан жақын әкімшілік бірліктер ретінде қалыптасқан.

Уездің солтүстік-шығыс бөлігінде орналасқан Аралтөбе (Ор өзенінің төменгі ағысы, Жайық өзенінің солтүстік-батыс жағалауы) және Ұйсылқара болыстары Қостанай уезінің Құмақ болысымен шектескен. Бұл аймақтарда Жағалбайлы, Шөмекей, Қаракесек, Төртқара, Шекті руларының көшпелі ауылдары орын тепкен (Сдыков, 2008: 257).

Ф. Щербиннің мәліметінше, Бөрті болысында Орта жүздің уақ руы мекендеген. Сондай-ақ, бұл аумақ Кіші жүз ханы Шырғазы Айчуваковтың ұрпақтары – Нұрмұхамед Шырғазиев пен Темірболат Мұхамедқазиевтің көшпелі тұрақтары орналасқан тарихи маңызы зор өңір болды (Бекмаханова, 1986: 157).

Қобда болысы солтүстікте Темір уезінің Қалмаққырған болысымен және Орал облысының Орал округімен шектескен. Қазақ көшпелілері Қобда өзені мен оның салалары – Терсақан, Тамды, Қарағанды, Құмсай бойында орналасты. Қобда болысы мен Темір уезінің солтүстік-шығысындағы Темір-Уркачка болысы су айрық үстіртінде орналасып, әкімшілік-географиялық тұрғыда маңызды аймақ болды.

1869–1946 жылдары аралығында Аралтөбе, Қаратуғай секілді болыстар этникалық тұрғыда алуан түрлі халықтың мекені болды. Қазақтар бұл аймақтың байырғы тұрғындары болғанымен, Ресей империясының отарлау саясаты нәтижесінде орыстар, украиндар, немістер сияқты өзге этностар да қоныстанды. Немістер егіншілік пен фермерлік дағдыларын әкеліп, аймақтың ауыл шаруашылығын дамытуға үлес қосты.

1930-жылдары жүргізілген ұжымдастыру саясаты қазақтарды отырықшылыққа көшіріп, колхоздарға бірігуге мәжбүр етті. Ал Екінші дүниежүзілік соғыс кезінде Кеңес үкіметі әртүрлі

этностарды (шешендер, ингуштар, татарлар, немістер) Қазақстанға күштеп қоныстандырды. Этностардың араласуы мәдени алмасуға жол ашып, қазақтар жаңа шаруашылық әдістерін меңгеріп, көптілділік пен ұлтаралық қарым-қатынас қалыптасты.

Ақтөбе полиэтникалық сипаттағы ерекше аймаққа айналды. Өртүрлі этникалық топтардың қатар өмір сүруі мәдениет, тіл, білім, діни және тұрмыстық тәжірибелерде өзара ықпалға әкелді. Көптілділік, ұлтаралық некелер, ұлттық тағамдар мен колөнер бұйымдарының өзара танылуы – бұл этностардың бейбіт қатар өмір сүруінің көрінісі.

Ақтөбе қаласының дамуына көлік инфрақұрылымы айрықша ықпал етті. 1869 жылы әскери бекініс ретінде іргесі қаланған қала XX ғасырдың басында темір жол желісінің жүргізілуімен экономикалық дамудың жаңа кезеңіне өтті. Темір жол желілері аймақты Ресейдің басқа бөліктерімен байланыстырып, Ақтөбені ірі өнеркәсіп және сауда орталығына айналдырды. Кеңес кезеңінде индустрияландыру мен халық санының артуы бұл процесті одан әрі жеделдетті.

]

Нәтижелер

Ақтөбенің әлеуметтік-экономикалық дамуына темір жолдың салынуы ерекше ықпал етті. Темір жол қатынасының іске қосылуы сауда айналымының артуына, көліктің қолжетімділігінің жақсаруына және өндірістік, ауыл шаруашылық әлеуеттің дамуына түрткі болды. Сонымен қатар, темір жол желісі жұмыс күшінің, түрлі мамандар мен техниктердің келуін қамтамасыз етіп, урбанизация процесін жеделдетті. Бұл өзгерістер қала халқының қарқынды өсуіне және еңбек нарығының кеңеюіне алып келді.

1869–1946 жылдар аралығы Ақтөбе қаласының қалыптасуы мен дамуы үшін шешуші кезең болды. Темір жол құрылысы әскери бекініс ретіндегі шағын елді мекеннің ірі өндірістік және көліктік орталыққа айналуына жол ашты. Жаңадан пайда болған темір жол инфрақұрылымы қала экономикасының кейінгі онжылдықтардағы өсіміне негіз болды.

Ақтөбенің индустриялық деңгейге көтерілуіне ерекше ықпал еткен фактор – Орынбор–Ташкент темір жолының салынуы еді. Бұл желі арқылы халықтың көші-қоны жанданып, жаңа жұмыс орындарына бейімделген тұрғындар саны артты. Аталған темір жол Қазақстан аумағы арқылы өтетін алғашқы халықаралық темір жол ретінде де маңызды (Нұрланқызы, Бекназаров, 2022: 154).

Темір жол салынғаннан кейінгі алғашқы онжылдықтарда қаланың индустриялық бейнесі қалыптаса бастады. Мәселен, 1903 жылы Ақтөбе локомотив депосының ашылуы және «Темір жол шеберханаларының» іске қосылуы өндірістік инфрақұрылымның дамуында айрықша орын алды. Бұл өзгерістердің нәтижесінде 1905 жылға қарай қала халқы 8,5 мың адамға жетіп, Ақтөбе өңірдің маңызды көлік-логистикалық және өндірістік торабына айналды.

Строители Ташкентской ж. д.
1903 г.

Строители Ташкентской ж. д.
1903 г.

Сурет 2: Темір жол құрылыс барысы (1903 жыл)
[Figure 2: Progress of railway construction (1903)]

Теміржол желісімен бір мезгілде локомотив депосы, вокзал, екі қабатты бастауыш мектеп бой көтерді. Осы кезеңде осы теміржол желісінің бойында орналасқан шағын станцияларда «Мәскеу уақыты» тіркесі қолданыла бастады. Мысалы, Шалқар станциясында теміржол рельстерін бақылау «Мәскеу уақытымен» сәйкес жүргізілді (Шалқар энциклопедиясы, 2009: 127).

Ақтөбе қаласы 1869–1946 жылдары түрлі этностар араласқан көп ұлтты өлке болды. Бұл табиғи көші-қон процестерінің де, Кеңес үкіметінің ұжымдастыру, жер аудару сияқты саяси шешімдерінің де нәтижесі болды. Бұл әртүрлілік көптілділікпен, мәдени алмасумен және әртүрлі этникалық дәстүрлердің өзара ықпалымен сипатталатын бірегей әлеуметтік-мәдени ортаны құрады.

Сурет 3: Ақтөбе аймағының көрінісі
[Figure 3: View of the Aktobe region]

Ақтөбе қаласының түрлі болыстарға бөлінуінің өзі аймақтағы полиэтникалық саясаттың дамуына өз әсерін тигізді. Тарихи деректер көрсеткендей, XIX ғасырда қазақ жерлеріндегі шығыс-славян этностарының миграциялық ағынның күшеюіне байланысты қаладағы әлеуметтік-этникалық көрініс те айтарлықтай өзгерді. Тарихшы Бекмаханов Н.Е. 1870–1897 жылдар аралығында Қазақстан бойынша жалпы қазақ халқының көрсеткіші 5,72 %-ға азайғанын атап өткен.

1-кесте – Торғай облысының (1897 ж.) ресми деректердегі этникалық құрамы
[Table 1 – Ethnic composition of the population of the Turgai region (1897) according to official data]

Облыстар, уездер	Барлығы	Қазақтар	Орыстар	Татарлар	Башқұрлар	Мордва
Торғай облысы	453416	410904 (90,6)	30438 (6,7)	3197 (0,7)	1598 (0,4)	1431 (0,3)
Қостанай	152556	117559 (77,4)	17744 (19,2)	1735 (1,2)	1151 (0,9)	1401 (0,9)
Ақтөбе	115215	109489 (95,1)	1986 (12,2)	584 (0,7)	291 (0,24)	28
Ырғыз	98097	96599 (99,3)	296 (2,5)	204 (0,5)	-	2
Торғай	86948	85905 (99)	583 (1,5)	22 (0,2)	17	

Кестеден көріп отырғанымыздай, уездер бойынша халықтың орналасу ерекшеліктеріне табиғи, климаттық және тарихи жағдайлар белгілі бір әсер етті. Қазақтардың, орыстардың, татарлардың және башқұрттардың барынша бірге тұратын аймағы Орынбор губерниясының Верхнеуральск, Троицкий, Орск уездерімен шектесетін Ақтөбе және Қостанай уездері болды. Бұл ең алдымен аудандардың географиялық орналасуына және халықтардың шекаралық аймақтан қазақ даласына «бірқалыпты» өту мүмкіндігіне байланысты. Екіншіден, Ақтөбе және Қостанай уездері Торғай облысының егіншілікпен айналысатын орыс және татар халқы қоныстанған ең құнарлы аудандары болды. Мысалы, Ырғыз ауданында сазды сортаң және

құмды жазықтар алып жатқан жердің барлығы дерлік егіншілікке жарамсыз еді. Егістік жер округтің жалпы көлемінің 0,02 %-ын құрайтындықтан, отырықшы халық уездің екі елді мекеніне, Ырғыз мен Қарабұтаққа ғана шоғырланған.

1915–1917 жылдардағы Ақтөбе уезіндегі этникалық жағдайдың ерекшеліктері орыс және украин халқының саны мен үлес салмағының арақатынасы өзгерді. Украинадан келген иммигранттар ағынының артуы украиндардың 23,7 % (57,5 мың адам) құрап, 1917 жылғы 21,7 % (52,6 мың адам) орыс халқының сан жағынан озып кетуіне ықпал етті. Бұл кезең орыс, украин және татар шаруаларының Қазақстанға жаппай қоныс аударуымен ерекшеленді.

1869–1946 жылдар аралығындағы Ақтөбе қаласында мәдени өмірі әр түрлі этностардың күрделі қарым-қатынасын және саяси өзгерістерді көрсететін бай және көп қырлы болды. Көшпелі өмір салтының өзіндік мәдени ерекшеліктері мен әдет-ғұрыптары, соның ішінде қазақтың Наурыз (Шығыс күнтізбесі бойынша жаңа жыл) мейрамдары, сондай-ақ отбасылық рәсімдер (баланың дүниеге келуі, шілдехана, үйлену тойы, жерлеу рәсімдері) қоғамдық өмірде маңызды рөл атқарды.

Наурыз мейрамы жаппай тойланып, сайыстар, қазақ музыкасы мен поэзиясы мәдениеттің ажырамас бір бөлігі болды. Халық ақындары (ақындар мен әншілер) домбыраның сүйемелдеуімен (қазақтың дәстүрлі ішекті аспабы) тоқымашылық, кілем тоқу, зергерлік бұйымдар жасау және тері өңдеу өнері арқылы эпостық жырлар мен жырларды орындады. Бұл өнімдер пайдалы ғана емес, сонымен қатар мәдени және көркемдік мәнге ие болды, орыстар мен украиндар мәдени алмасуға ықпал ететін мектептер мен шіркеулер салды. Рождество және Пасха сияқты православиелік мерекелер мен рәсімдер кеңестік кезеңде білім беруді дамытуға көп көңіл бөлді. Ауылдар мен қалаларда мектептер, кітапханалар, мәдениет ошақтары ашылып, оларда лекциялар, театрландырылған қойылымдар, кинофильмдер көрсетіліп, кеңестік клубтар мен мәдениет ошақтары мәдени өмірдің орталықтарына айналды, онда концерттер, билер, фильмдер көрсетіліп, дәрістер оқылды.

1930–1940 жылдары аймақтан шешендер, ингуштар, немістер, қырым татарлары және т.б. түрлі этностар жер аударылды. Олар өздерінің мәдени дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын, тілдерін әкелді, бұл өлкенің мәдени ландшафтын байытты. Дәстүрлі қазақ мәдениеті орыс, украин, неміс және басқа да мәдениеттермен астасып, сан алуан тілдермен, әдет-ғұрыптармен және дәстүрлермен байытылған бірегей мәдени орта құрады. Кеңестік кезең мәдени қызметтің жаңа түрлерін әкелді, бұл да өлкенің мәдени дамуына айтарлықтай әсер етті.

«Ақтөбе қалалық хабаршысы» («Актюбинский Городской Вестник») журналы маңызды ақпараттық және мәдени дереккөз бола отырып, Ақтөбе өңірінің көпмәдениетті аспектілерін дамытуда маңызды рөл атқарды.

Сурет 4: «Актюбинский Городской Вестник» журналы
[Figure 4: Magazine “Aktobe City Herald”]

Журналда қала мен облыс өміріндегі маңызды оқиғаларды қамтитын жаңалықтар тұрақты жарияланып тұрды. Бұл барлық этностардың болып жатқан өзгерістер мен оқиғалар туралы хабардар болуына ықпал етті, бұл фестивальдер, көрмелер, концерттер және театрландырылған қойылымдар сияқты мәдени іс-шаралар туралы ақпаратқа ие болды, әртүрлі этностардың тұрғындарына оларға қатысуға және білім алуға мүмкіндік берді. бір-бірінің мәдениеті туралы көбірек білім беру тақырыптарындағы жарияланымдар, соның ішінде тарих, әдебиет және ғылым туралы мақалалар халықтың сауаттылық деңгейін арттыруға ықпал етті. Бұл әртүрлі этностардың өкілдерін ортақ білім мен білім беру мақсаттары төңірегінде біріктірді.

Журналда барлық этностардың білім алуына ықпал ететін жаңа мектептер және білім беру бағдарламалары туралы ақпарат берілді, бұл журналда тұрғындардың хаттары мен пікірлері жарияланды аудан бойынша өз ойлары мен ұсыныстарын білдірді. Бұл әр түрлі этностар мен билік өкілдерінің арасындағы диалогқа ықпал етті, аймақты дамытуға бағытталған мемлекеттік бағдарламалар мен бастамалар туралы жарияланымдар бұл бағдарламаларды түсінуге және оларға қатысуға көмектесті, бұл журналда қазақ, орыс және басқа тілдерде мақалалар жарияланды. Бұл өз кезегінде түрлі этностар үшін тілдік әртүрлілікті және ақпараттың қолжетімділігін сақтауға ықпал етті. Ол өзінің ақпараттық, мәдени және білім беру мазмұны арқылы аймақта тұратын түрлі этностардың өзара түсіністік, мәдени алмасу және әлеуметтік интеграциясына ықпал етті. Журнал Ақтөбе өңіріндегі көпмәдениетті қоғамның дамуына елеулі үлес қосқан түрлі мәдени-ағартушылық және әлеуметтік мүдделер тоғысқан алаңға айналды.

1869–1946 жылдардағы Ақтөбе өңіріндегі көпұлтты өмірдің қыр-сырлары өлкенің мәдени-ағартушылық дамуына айтарлықтай әсер етті. Қазақтардың орыстармен, украиндармен, немістермен және жер аударылған халықтармен қарым-қатынасы мәдени алмасу мен баюға, көпұлтты және көпмәдениетті ортаның қалыптасуына әкелді. Кеңестік ұжымдастыру саясаты мен оқу-ағарту ісін дамыту түрлі этностардың бірігуіне, халықтың сауаттылығы мен мәдени деңгейінің артуына ықпал етті.

2-кесте – 1916 ж. басындағы Ақтөбе қала халқының ұлттық құрамы
[Table 2 – 1916 Ethnic composition of the population of Aktobe at the beginning]

Ұлттардың атауы	Ақтөбе
Орыстар	12870
Поляктар	247
Басқа славян халықтары	114
Немістер	568
Қазақтар	390
Татарлар	956
Башқұрттар	66
Бұхарлық, т.б. азиялықтар	143
Еврейлер	33
Армяндар, т.б. кавказдықтар	104
Басқа халықтар	349
Барлығы	15840
Ерлер	7691
Әйелдер	8149

Ақтөбе қаласының демографиялық құрамы туралы тарихи мәліметтер оның көп ұлттылығын көрсетеді. Өлке тұрғындарының құрамына әр уақытта орыстар, қазақтар, татарлар, немістер және басқа ұлт өкілдерінің едәуір бөлігі кірді, бұл бірегей мәдени-әлеуметтік орта қалыптастырды. Орыстар аймақтағы ең үлкен этникалық топты құрады. Олардың болуы Ресей империясының қоныс аудару саясатымен және одан кейінгі кеңестік отарлаумен байланысты болды. Поляк халықы өздерінің дәстүрлерін, әдет-ғұрыптарын және ауылшаруашылық тәжірибесін енгізіп, аймақтың мәдени және экономикалық дамуына айтарлықтай әсер етті. Неміс халқы ауыл шаруашылығы мен қолөнерді дамытуда маңызды рөл атқарды. Олардың мәдени мұрасы мен салт-дәстүрі өлкеге айтарлықтай әсер етті және

өздерінің мәдени ерекшелігін, дәстүрі мен тілін сақтап, өлкенің көпұлтты байлығына маңызды үлес қосты. Татарлар өздерінің мәдени және діни дәстүрлеріне үлес қосты. Кавказ халықтарының болуы Кавказ мәдениетінің элементтерін, әр түрлі елдер мен этникалық топтар мәдениетінің араласуын байыта түсті.

Ақтөбедегі түрлі этностар арасындағы экономикалық және мәдени алмасуда жәрмеңкелер маңызды рөл атқарды. Олар әртүрлі аймақтар мен этникалық қауымдастықтардың саудагерлері мен қолөнершілерін тартып, экономикалық өркендеу мен мәдени өзара әрекеттестікке ықпал етті. Жәрмеңкелер сауда және тауар алмасу форумын қамтамасыз етті, бұл жергілікті экономиканы ынталандырып, қалада және оның айналасында тұратын әртүрлі этностар арасындағы байланысты нығайтты.

Ақтөбе арқылы өтетін Орынбор-Ташкент темір жолының салынуы қаланың өнеркәсіптік өркендеуіне ұйытқы болды. Темір жол көліктің қолжетімділігін жақсартты, бұл Ресей империясының, кейінірек Кеңес Одағының әртүрлі бөліктерінен жұмысшылар мен мамандарды тартты. Бұл халықтың және оның этникалық әртүрлілігінің айтарлықтай өсуіне әкелді. Мысалы, темір жол инфрақұрылымы дамыған сайын қалада теміржол шеберханалары мен деполары дамып, жұмыс орындарымен қамтамасыз етіліп, түрлі этностардың көші-қонын ынталандырды.

Ақтөбеде көпұлтты қоғамның қалыптасуына жәрмеңкелердің, темір жол құрылысының және заңнамалық өзгерістердің әсері де маңызды орын алды. Қаланың этникалық әртүрлілігі байытылған мәдени өмірге, көптілді ортаның құрылуына және қала тұрғындары арасында толеранттылықтың дамуына әкелді. Өнеркәсіптік кәсіпорындардағы және темір жолдағы бірлескен жұмыс әртүрлі этнос өкілдері арасындағы әлеуметтік байланысты нығайтуға көмектесті.

Өңірдің көпұлтты құрамы дәстүрлер, тілдер мен әдет-ғұрыптармен белсенді өзара әрекеттесу және алмасу болған бірегей мәдени ортаның дамуына ықпал етті. Осындай әртүрлі этностардың бірігіп өмір сүруі өзара түсіністік пен мәдени байытуға ықпал етті, бұл 1869-1946 жылдары Ақтөбе қаласында көптілді және көп мәдениетті білім беру жүйесінің дамуына әсер етіп, әртүрлі этникалық топтардың бірге өмір сүруі мен өзара әрекеттесуі бай және алуан түрлі мәдени орта, көпұлтты аймақты және полиэтникалық дамуды қалыптастырды. Бұл өзара мәдени алмасуға, әлеуметтік даму мен білімге ықпал етіп, аймақты көпұлтты ынтымақтастық пен интеграцияның үлгісіне айналдырды.

Қорытынды

Тарихи-этнографиялық зерттеу аясында Ақтөбе қаласы халқының көпұлтты құрамының қалыптасуы мен дамуының негізгі аспектілері және оның мәдени-тұрмыстық жағдайға әсері, өңірдің әлеуметтік өміріне талдау жасалды. Зерттеу және талдау нәтижесіндегі ғылыми болжамдар:

1. Демографиялық эволюция

Ақтөбе 1869–1946 жылдар аралығында айтарлықтай демографиялық өзгерістерге ұшырады. Қаланың көпұлтты келбетін қалыптастыруға негізгі этностар, оның ішінде орыстар, қазақтар, татарлар, немістер, украиндар және басқа ұлт өкілдері үлес қосты. Ресей империясының, одан кейін Кеңес Одағының қоныс аудару саясаты, сондай-ақ депортациялар мен көші-қон толқындары аймақтың этникалық ландшафтын айтарлықтай өзгертті.

2. Мәдени әртүрлілік

Этникалық топтардың әртүрлілігі бірегей мәдени ортаның қалыптасуына ықпал етті. Орыс және украин қоныстанушылар өздерінің егіншілік және тұрмыстық дәстүрлерін, немістер егіншіліктің озық әдістері мен қолөнер дағдыларын, татарлар мен башқұрттар өздерінің мәдени және діни әдет-ғұрыптарын әкелді. Қазақ мәдениеті отырықшылық пен ұжымдастыру процестеріне қарамастан, өзінің дәстүрі мен тілін сақтап, қаланың мәдени ландшафтын байыта түсті.

3. Білім беру саласы

Ақтөбе қаласының білім беру жүйесінің дамуына халықтың көпұлтты құрамы айтарлықтай әсер етті. Әртүрлі этникалық топтар құрған мектептер, медреселер және басқа да оқу орындары сауаттылық деңгейі мен мәдени алмасудың жақсаруына ықпал етті. Кеңестік білім беру саясаты түрлі тілде білім алу мүмкіндігін қамтамасыз ету арқылы түрлі этностарды біріктіруде де шешуші рөл атқарды.

4. Әлеуметтік интеграция

Кеңестік ұжымдастыру және индустрияландыру саясаты әртүрлі этностардың әлеуметтік интеграциясына және біртұтас экономикалық және әлеуметтік жүйенің қалыптасуына ықпал етті. Әртүрлі ұлт өкілдерінің ортақ еңбек әрекеті мен ұжымдық өмір жағдайында өзара әрекеттесуі мен ынтымақтастығы өзара құрмет пен мәдени алмасу қағидаттарына негізделген көпұлтты қоғамды құруға ықпал етті.

5. Ақтөбе арқылы өтетін Орынбор-Ташкент темір жолының салынуы қаланың өнеркәсіптік өркендеуіне әсер етті. Темір жол көліктің қолжетімділігін жақсартты, бұл Ресей империясының, кейінірек Кеңес Одағының әртүрлі бөліктерінен жұмысшылар мен мамандарды тартты. Бұл халықтың және оның этникалық әртүрлілігінің айтарлықтай өсуіне ықпалын тигізді.

Тарихи-этнографиялық зерттеулер көрсеткендей, Ақтөбе 1869–1946 жылдар аралығында көп ұлтты қаланың үлгісі болған, онда әртүрлі этностардың бірлесе өмір сүруі мен араласуы өлкенің мәдени-әлеуметтік дамуына әсерін тигізді. Ақтөбенің көпұлтты ортасы қаланың мәдени мұрасын байытып, салт-дәстүрге, өзара түсіністік пен ынтымақтастыққа негізделген бірегей көпұлтты мәдениетті қалыптастырды. Бұл тарихи аспектілер қазіргі қоғамдағы этносаралық өзара әрекеттесу және мәдени интеграция процестерін дамытуда маңызды рөл атқарды.

Дереккөздер

АОММ — Ақтөбе облыстық мемлекеттік мұрағаты

Sources

AOGA — Aktobe regional state archive

Әдебиеттер

Ақтөбе тақыр демографиялық жылнамалығы, 2010 — *Ақтөбе тақыр демографиялық жылнамалығы*. Ақтөбе: Статистика басқармасы, 2010. 117 б.

Ақтөбе тақыр демографиялық жылнамалығы, 2012 — *Ақтөбе тақыр демографиялық жылнамалығы* // Статистика Ақтөбе, 2012. 181 б.

Ақтөбе, 2004 — *Ақтөбе*. // Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 2004. 158 б.

Асылбеков, Жаркенова, 2001 — *Асылбеков М.Х., Жаркенова А.М.* Население Казахстана (1897–1917). Алматы: Өркениет, 2001. // URL: <https://iie.kz/?p=4615>

Бекмаханов, 1957 — *Бекмаханов Е.Б.* Қазақстанның Ресейге қосылуы. Алматы: Ғылым, 1957. 190 б.

Бекмаханов, 1986 — *Бекмаханов Е.Б.* Капитализм дәуіріндегі Қазақстан мен Қырғызстанның көп ұлтты халқы (19 ғ-дың 60-жылдары – 1917 ж.). М.: Наука, 1986. 244 б.

Бекназаров, Нұрланқызы, 2021 — *Бекназаров Р.А., Нұрланқызы Г.* Ақтөбе қаласының тарихына тарихнамалық шолу. Тарих журналы, 2021. Б. 150–159. // URL: <https://doi.org/10.26577/JH.2021.v101.i2.16>

Бисембаев және т.б., 2006 — *Бисембаев А.А., Ерофеева И.В., Көбенова Г.И., Медеубаев Е.И., Сұлтанғалиева Г.С.* Ақтөбе облысының тарихы. Ақтөбе, 2006. 698 б.

Мендікұлова, 1997 — *Мендікұлова Г.М.* Қазақ диаспорасының тарихи тағдырлары. Пайда болуы және дамуы. Алматы: Дайк-Пресс, 1997. 343 б.

Сдықов, 2004 — *Сдықов М.Н.* Батыс Қазақстан халқының тарихы. Алматы: Ғылым, 2004. 408 б.

Сдықов, 2008 — *Сдықов М.Н., Аман А.Б., Мәден А.Т., Шерғалиев М.Т.* Батыс Қазақстан территориясында және жақын шетелдердегі этнодемографиялық процесс. Ауызша тарих жобасы, 2008. 328 б.

Сұлтанғалиева, 2005 — *Сұлтанғалиева Г.С.* Ақтөбе уезінің тарихы (1869–1917): оқулық. Ақтөбе, 2005. 264 б.

Тәжібаев, 1999 — *Тәжібаев М.Қ.* Ақтөбе облысының тарихы (1864–1991). Ақтөбе, 1999. 80 б.

Шалкар энциклопедия, 2009 — *Шалкар энциклопедия*. Шалқар, 2009. 337 б.

1915 жылға Торғай облысына шолу, 1916 — *1915 жылға Торғай облысына шолу*. Орынбор, 1916. 5 с.

References

- Aqtöbe taqır demografiyalıq jılnamalıǵı, 2010 — *Aqtöbe taqır demografiyalıq jılnamalıǵı* [Aktobe fruitless demographic chronicle]. Aktobe: Department of statistics, 2010. 117 p.
- Aqtöbe taqır demografiyalıq jılnamalıǵı, 2012 — *Aqtöbe taqır demografiyalıq jılnamalıǵı* [Aktobe demographic yearbook]. Aktobe statistics, 2012. 181 p.
- Aqtöbe, 2004 — *Aqtöbe* [Aktobe] // Qazaqstan. Ǫlttyq ensiklopedia. [Kazakhstan. National Encyclopedia]. Almaty: “Qazaq ensiklopedialary”, 2004. 158 p. (In Kaz.).
- Asylbekov, Jarkanova, 2001 — *Asylbekov M.H., Jarkanova A.M.* Naselenie Kazahstana [Population of Kazakhstan], (1897–1917). Alma-Ata: Orkeniet, 2001. (In Kaz.).
- Bekmahanov, 1957 — *Bekmahanov E.B.* Qazaqstannyń Reseige qosyluy [The Annexation of Kazakhstan to Russia]. Almaty: Nauka, 1957. 190 p. (In Kaz.).
- Bekmahanova, 1986 — *Bekmahanova N.E.* Kapitalizm däuırindeǵı Qazaqstan men Qyrǵyzstannyń köp ǵıltty halqy (19 ǵ-dyń 60-jyldary – 1917 j.) [Multinational Population of Kazakhstan and Kyrgyzstan in the Era of Capitalism]. M., 1986. 244 p. (In Kaz.).
- Beknazarov, Nurlanqyzy, 2022 — *Beknazarov A., Nurlanqyzy G.* Orynbor – Taşkent temir joly jáne onyń HH ǵasyrdyń basyndaǵy Aqtöbe qalasynyń polietnikalyq ortasynyń qalyptasuyna áseri [The Orenburg-Tashkent Railway and its Impact on the Formation of the Multiethnic Environment of Aktobe at the Beginning of the 20th Century]. Tarıx jwrnalı, 2021. Pp. 150-159. // URL: <https://doi.org/10.26577/JH.2021.v101.i2.16> (In Kaz.).
- Bisembayev, et. al, 2006 — *Bisembayev A.A., Erofeeva I.V., Kobanova G.I., Medeubayev E.I., Sultangaliyeva G.S.* Aqtöbe oblysynyń tarihy [History of the Aktobe Region]. Aktobe, 2006. 698 p. (In Kaz.).
- Mendykulova, 1997 — *Mendykulova G.M.* Qazaq diasporasynyń tarihi taǵdyrlary. Paida boluy jáne damuy [Historical destinies of the Kazakh diaspora. Origin and development]. Almaty, 1997. 343 p. (In Kaz.).
- Şalkar ensiklopedia, 2009 — *Şalkar ensiklopedia* [Shalkar Encyclopedia]. Shalkar, 2009. 337 p. (In Kaz.).
- Sdykov, et. al, 2008 — *Sdykov M.N., Aman A.B., Maden A.T., Shergaliyeva M.T.* Batys Qazaqstan territoriasy synda jáne jaqyn şetelderdeǵı etnodemografiyalıq proses [Ethnodemographic processes in the territory of Western Kazakhstan and adjacent countries]. Oral history project, 2008. 328 p. (In Kaz.).
- Sdyqov, 2004 — *Sdyqov M.N.* Batys Qazaqstan halqynyń tarihy [History of the peoples of Western Kazakhstan]. Almaty: Nauka, 2004. 408 p. (In Kaz.).
- Sultangaliyeva, 2005 — *Sultangaliyeva G.S.* Aqtöbe ueziniń tarihy (1869–1917) [History of the Aktobe district (1869–1917)]: textbook. Aktobe, 2005. 264 p. (In Kaz.).
- Tazhibayev, 1999 — *Tazhibayev M.Q.* Aqtöbe oblysynyń tarihy (1864–1991). [History of the Aktobe region], Aktobe, 1999. 80 p. (In Kaz.).
- 1915 jylǵa Torǵai oblysyna şolu, 1916 — *1915 jylǵa Torǵai oblysyna şolu* [Survey of the Turgai Territory for 1915]. Orynbor, 1916. 5 p. (In Kaz.).

МАЗМҰНЫ

ТАРИХНАМА ЖӘНЕ ДЕРЕКТАНУ

Алпысбес М.А. ШҮРШТҚЫРЫЛҒАН ШАЙҚАСЫ ХАЛЫҚТЫҢ ТАРИХИ ЖАДЫСЫНДА.....	327
Ногайбаева М.С., Шакирбаева И.Т. КЕЙІНГІ ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК МӘРТЕБЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	343

ТАРИХ

Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ҚАРҚАРАЛЫ ПЕТИЦИЯСЫНДАҒЫ ДІН МӘСЕЛЕСІ (XIX ғ. аяғы – XX ғ. басы).....	356
Азирбекова А.Ж., Абишева Ж.Р. ГЕРЖОД ІСІ: АШЫЛМАҒАН АҚИҚАТ.....	367
Алпыспаева Г.А., Жұман Г., Аубакирова Х.А. XX ҒАСЫРДЫҢ 50–80-ші ЖЖ. ҚАЗАҚСТАННЫҢ МЕКТЕП БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ДІНГЕ ҚАРСЫ ТӘРБИЕ: ТАРИХИ ТАЛДАУ.....	382
Бекмағамбетова М.Ж., Бекмағамбетов Р.К., Бимолданова А.А. 1950 ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНІҢ МЕКТЕП ОҚУЛЫҚТАРЫНДАҒЫ «ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАТЕЛІКТЕР».....	399
Белялова А., Қаипбаева А.Т. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ КЕЗІНДЕГІ ЭТНИКАЛЫҚ ТОПТАРДЫҢ ЖАҒДАЙЫ (1931–1933 жж.).....	415
Дүйсембаева Н.Б., Жұматай С. XX ҒАСЫР БАСЫНДАҒЫ БІЛІМ БЕРУДЕГІ «МАМАНИЯ» МЕКТЕБІНІҢ ОРНЫ.....	427
Жолсеитова М.А. ОТАРЛЫҚ БІЛІК КОНТЕКСТІНДЕГІ МҰСЫЛМАНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ: САЯСИ СТРАТЕГИЯЛАР МЕН ИДЕОЛОГИЯЛЫҚ ДИСКУРСЫҢ ҒЫЛЫМИ ТАЛДАУЫ.....	442
Қаипбаева А.Т., Әбікей А.М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ 1931–1933 ЖЫЛДАРДАҒЫ ЖАППАЙ АШАРШЫЛЫҚ МӘСЕЛЕСІНЕ ТАРИХНАМАЛЫҚ ШОЛУ.....	456
Легкий Д.М., Турежанова С.А., Нурушева Г.К. ҚАЗАҚ КСР-ІНДЕГІ МҰҒАЛІМДЕР ДАЯРЛАУ ТАРИХЫНАН (1950 ЖЫЛДАРДЫҢ БІРІНШІ ЖАРТЫСЫ).....	471
Мәлікова С.З., Абуов Н.А. СОЛТҮСТІК ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ АШТЫҚ ТАРИХЫ.....	488
Мұқанова Г.Қ., Ахметжанова А.Т. ДАЛА ОБЛЫСТАРЫНЫҢ ҰЕЗДІК БАСҚАРМАСЫ ТУРАЛЫ ҚАЗАҚ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ НАРАЗЫЛЫҚ ЖАРИЯЛАНЫМДАРЫ. XIX ҒАСЫРДЫҢ АЯҒЫ-XX ҒАСЫРДЫҢ БАСЫ.....	501
Мұхатова О.Х. АШТЫҚ ЖЫЛДАРДАҒЫ ҚОРҒАНСЫЗ БАЛАЛАР ЖАҒДАЙЫ.....	516
Сағнайқызы С., Сартаев С.А., Нусупбаева С.А. ТҰРАҚТЫ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕТ ДАЙЫНДАУ МЕН ЖАСЫЛ ЭКОНОМИКА ҚАҒИДАТТАРЫНЫҢ БАЙЛАНЫСЫ (1927–1932).....	531
Сүлейменова Қ., Дауытбекова М.Қ., Құрманалина Н.Н. ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫНЫҢ ДИПЛОМАТИЯЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДАҒЫ ОРНЫ (XVIII ғ.).....	543
Хайдаров Е.Е. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ҰЖЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ХАЛЫҚ НАРАЗЫЛЫҒЫ (1928–1932 жж.).....	559
Эгамбердиев М.Ш., Тургунбаев Е.М. ИМПЕРИЯЛЫҚ МОДЕРНИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ДІНИ ТРАНСФОРМАЦИЯ.....	575

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Нұрланқызы Г., Бекназаров Р.А. АҚТӨБЕ – ПОЛИЭТНИКАЛЫҚ ҚАЛА (1869–1946 ЖЖ.): ТАРИХИ-ЭТНОГРАФИЯЛЫҚ ЗЕРТТЕУ.....	589
Хабибуллин Е.И., Асылғожин А.Р., Рыскильдин А.Х. ГЕНЕТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕР БОЙЫНША БАШҚҰРТТАРДЫҢ ҚЫПШАҚ ЖӘНЕ ТУЫСҚАН РУЛАРЫ (ТАЙПАЛАРЫ).....	603

СОДЕРЖАНИЕ

ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ

Алпысбес М.А. БИТВА ШУРШУТКЫРЫЛГАН В ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ НАРОДА.....	327
Ногайбаева М.С., Шакирбаева И.Т. ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ ПОЗДНЕГО СРЕДНЕВЕКОВЬЯ...	343

ИСТОРИЯ

Адилова Ф.А., Колумбаева З.Е., Серубаева А.Т. РЕЛИГИОЗНЫЙ ВОПРОС В КАЗАХСКОЙ СТЕПИ В КАРКАРАЛИНСКОЙ ПЕТИЦИИ (конец XIX – начало XX вв.).....	356
Азирбекова А.Ж., Абишева Ж.Р. ДЕЛО ГЕРЖОДА: НЕРАСКРЫТАЯ ПРАВДА.....	367
Алпыспаева Г.А., Жуман Г., Аубакирова Х.А. АНТИРЕЛИГИОЗНОЕ ВОСПИТАНИЕ В СИСТЕМЕ ШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ КАЗАХСТАНА В 50–80-Е ГГ. XX ВЕКА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ.....	382
Бекмагамбетова М.Ж., Бекмагамбетов Р.К., Бимоланова А.А. «ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОШИБКИ» В ШКОЛЬНЫХ УЧЕБНИКАХ КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ В 1950-Е ГОДЫ.....	399
Беялова А., Каипбаева А.Т. ПОЛОЖЕНИЕ ЭТНИЧЕСКИХ ГРУПП В КАЗАХСТАНЕ В ГОДЫ ГОЛОДА (1931–1933 гг.).....	415
Дуйсембаева Н.Б., Жуматай С. МЕСТО ШКОЛЫ «МАМАНИЯ» В ОБРАЗОВАНИИ НАЧАЛА XX ВЕКА.....	427
Жолсеитова М.А. МУСУЛЬМАНСКАЯ СИСТЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ КОЛОНИАЛЬНОЙ ВЛАСТИ: НАУЧНЫЙ АНАЛИЗ ПОЛИТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ И ИДЕОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	442
Каипбаева А.Т., Абиkey А.М. ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ МАССОВОГО ГОЛОДА 1931–1933 ГОДОВ В КАЗАХСТАНЕ.....	456
Легкий Д.М., Турежанова С.А., Нурушева Г.К. ИЗ ИСТОРИИ ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЬСКИХ КАДРОВ В КАЗАХСКОЙ ССР (ПЕР. ПОЛ. 1950-Х ГГ.).....	471
Маликова С.З., Абуов Н.А. ИСТОРИЯ КОЛЛЕКТИВИЗАЦИИ И ГОЛОДА В СЕВЕРНОМ КАЗАХСТАНЕ.....	488
Муканова Г.К., Ахметжанова А.Т. ПРОТЕСТНЫЕ ПУБЛИКАЦИИ КАЗАХСКИХ ИНТЕЛЛЕКТУАЛОВОБ УЕЗДНОМ УПРАВЛЕНИИ СТЕПНЫХ ОБЛАСТЕЙ. РУБЕЖ XIX–XX ВЕКОВ.....	501
Мухатова О.Х. ПОЛОЖЕНИЕ БЕСПРИЗОРНЫХ ДЕТЕЙ В ГОДЫ ГОЛОДА.....	516
Сагынайкызы С., Сартаев С.А., Нусупбаева С.А. УСТОЙЧИВОЕ СЕЛЬСКОЕ ХОЗЯЙСТВО: СВЯЗЬ МЕЖДУ ЗАГОТОВКОЙ МЯСА И ПРИНЦИПАМИ ЗЕЛЕННОЙ ЭКОНОМИКИ В КАЗАХСТАНЕ (1927–1932).....	531
Сулейменова К., Дауытбекова М.К., Курманалина Н.Н. РОЛЬ КАЗАХСКИХ БАТЫРОВ В ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ (XVIII В.).....	543
Хайдаров Е.Е. КОЛЛЕКТИВИЗАЦИЯ И НАРОДНЫЕ ПРОТЕСТЫ В ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ (1928–1932 гг.).....	559
Эгамбердиев М.Ш., Тургунбаев Е.М. РЕЛИГИОЗНАЯ ТРАНСФОРМАЦИЯ В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ В УСЛОВИЯХ ИМПЕРСКОЙ МОДЕРНИЗАЦИИ.....	575

ЭТНОЛОГИЯ/АНТРОПОЛОГИЯ

Нурланкызы Г., Бекназаров Р.А. АКТОБЕ – ПОЛИЭТНИЧЕСКИЙ ГОРОД (1869–1946): ИСТОРИКО-ЭТНОГРАФИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ.....	589
Хабибуллин Е.И., Асылгужин А.Р., Рыскильдин А.Х. КИПЧАКСКИЕ И СВЯЗАННЫЕ С НИМИ КЛАНЫ (ПЛЕМЕНА) БАШКИР ПО ДАННЫМ ГЕНЕТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ.....	603

CONTENTS

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

Alpysbes M.A. THE BATTLE OF THE SHURSHITQYRYLGAN IN THE HISTORICAL MEMORY OF THE PEOPLE.....	327
Nogaybayeva M.S., Shakirbayeva I.T. PROBLEMS OF SOCIAL STATUS IN LATE MEDIEVAL KAZAKH SOCIETY.....	343

HISTORY

Adilova F.A., Kolumbaeva Z.E., Serubayeva A.T. THE PROBLEM OF RELIGION THE KARKARALIN PETITION IN THE KAZAK STEPPE (late XIX-early XX th centuries).....	356
Azirbekova A.J., Abisheva J.R. GERZHOD'S CASE: THE UNREVEALED TRUTH.....	367
Alpyspaeva G., Zhuman G., Aubakirova H. ANTIRELIGIOUS UPBRINGING IN THE SCHOOL EDUCATION SYSTEM OF KAZAKHSTAN IN THE 1950–1980s OF THE 20th CENTURY: HISTORICAL ANALYSIS.....	382
Bekmagambetova M.Zh., Bekmagambetov R.K., Bimolanova A.A. “IDEOLOGICAL MISTAKES” IN SCHOOL TEXTBOOKS OF KAZAKH LITERATURE IN THE 1950S.....	399
Belyalova A., Kaipbayeva A.T. THE SITUATION OF ETHNIC GROUPS IN KAZAKHSTAN DURING THE FAMINE (1931–1933).....	415
Duisembayeva N.B., Zhumatay S. THE PLACE OF THE “MAMANIYA” SCHOOL IN EDUCATION IN THE EARLY XX CENTURY.....	427
Zholseitova M. MUSLIM EDUCATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF COLONIAL POWER: A SCIENTIFIC ANALYSIS OF POLITICAL STRATEGIES AND IDEOLOGICAL DISCOURSE.....	442
Kaipbayeva A.T., Abikey A.M. HISTORIOGRAPHICAL REVIEW OF THE PROBLEM OF MASS FAMINE IN 1931–1933 IN KAZAKHSTAN.....	456
Legkiy D.M., Nurusheva G.K., Turezhanova S.A. FROM THE HISTORY OF TRAINING TEACHERS IN THE KAZAKH SSR.....	471
Malikova S.Z., Abuov N.A. HISTORY OF COLLECTIVIZATION AND FAMINE IN NORTHERN KAZAKHSTAN.....	488
Mukanova G.K., Akhmetzhanova A.T. PROTEST PUBLICATIONS OF THE KAZAKH INTELLECTUALS ABOUT THE DISTRICT ADMINISTRATION OF THE STEPPE REGIONS. THE TURN OF THE XIX–XX CENTURIES.....	501
Mukhatova O.Kh. THE SITUATION OF STREET CHILDREN DURING THE YEARS OF FAMINE.....	516
Sagnaikyzy S., Sartaev S.A., Nusupbaeva S.A. SUSTAINABLE FARMING: LINKS BETWEEN MEAT PROCUREMENT AND GREEN ECONOMY PRINCIPLES IN KAZAKHSTAN (1927–1932).....	531
Suleimenova K., Dautbekova M.K., Kurmanalina N.N. THE ROLE OF KAZAKH BATYRS IN DIPLOMATIC RELATIONS (XVIII CENTURY).....	543
Khaidarov E.E. COLLECTIVIZATION AND POPULAR PROTESTS IN THE WEST KAZAKHSTAN REGION (1928–1932).....	559
Egamberdiyev M.Sh., Turgunbayev Ye.M. RELIGIOUS TRANSFORMATION IN KAZAKH SOCIETY UNDER IMPERIAL MODERNIZATION.....	575

ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY

Nurlankyzy G., Beknazarov R.A. AKTOBE – A POLY-ETHNIC CITY (1869–1946): HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC STUDY.....	589
Khabibullin E., Asylguzhin A., Ryskildin A. KIPCHAK AND RELATED CLANS (TRIBES) OF THE BASHKIRS ACCORDING TO GENETIC RESEARCH DATA.....	603

ASIAN JOURNAL “STEPPE PANORAMA”

2025. 12 (2)

Бас редактор:
Қабылдинов З.Е.

Компьютерде беттеген:
Копеева С.Ж.

Құрылтайшысы және баспагері:

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Редакция мен баспаның мекен-жайы:

050010, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй
ҚР ҒЖБМ ҒК Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты ШЖҚ РМК

Журнал сайты: <https://edu.e-history.kz>

Ш.Ш. Уәлиханов ат. ТжЭИ басылған:

050010 Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көш., 28-үй